

NEKOLIKO BILJEŽAKA O MARTINU BENETOVIĆU I NJEGOVU RADU

DUŠAN BERIĆ

Prezime Benetović potječe od latinskog imena Benedictus, a prema hipokoristiku Beno, Beneto,¹ samo što je prepisivač »Hvarkinje«, komedije Martina Benetovića, pogrešno izveo ovo prezime na -ević, naime Benetević (Beneteuich),² mjesto pravilnog oblika Benetović. Talijanski oblik Benetovićeova prezimena Benetti, kako ga susrećemo u nekim dokumentima, skraćeno je prezime Benedetti, koje je postalo od ličnog imena Benedetto, što odgovara, kao što smo već napomenuli, latinskom imenu Benedictus. Stoga nije nikakvo čudo, da se i naš Benetović na nekim mjestima na latinskom piše de Benedictis.

Potvrdu za to mišljenje našli smo u prvoj i drugoj knjizi Matice krštenih građana Hvara, gdje smo pored našeg Martina Benetovića našli spomenute još i neke druge članove ove porodice.³ Prezime Benetović upisano je u formi Benetti, Benedetti i de Benedictis skoro kod svih lica.⁴ Tako je u vremenu od 1596.—1598. nekoliko puta kao kum za-

¹ Vidi ova imena, koja se i danas često puta susreću na Primorju, u Akad. rječniku, I, 232—233.

² Faks, naslovne strane rukopisa »Hvarkinje« u »Gradji« VIII, iza str. 246.

³ Matice krštenih knj. I. (1516—1583) i II. (1583—1695) u župskom uredu u Hvaru. Matice su raspoređene kronološki, abecednim redom, prema imenima krštenih. U novije doba netko je prvu knjigu paginirao.

⁴ Ovo prezime susreće se dosta često na našem primorju u doba Martina Benetovića. Tako na pr. 1588. mletački trgovac Ambrogio Benedetti kupuje robe u Senju (Novak F. — Skok P., Supetarski kartular, Zagreb 1953, 94). U Zadru pak 10. aprila 1598. umire tamošnji arcidjakon Ioannes Baptista de Benedictis, koji je sahranjen u crkvi sv. Stošije (Matica umrlih crkve sv. Stošije u Zadru, knj. I, 1. 12 v.). Na raspravi u Veneciji, koja se vodila protiv tobožnje hereze Splićanina Agostina Capogrosso, istupio je kao svjedok 22. I. 1619. mletački trgovac vinom Ivan de Benedictis, koji se u talijanskim dokumentima naziva još i Zuane Benedetti (Novak G., Hereza Agostina Capogrossa, »protestanta«, Splićanina, Kosov zbornik, Ljubljana 1953, 599). Porodica Benedictis ili de Benedictis spominje se u maticama prve polovine XVII. vijeka u Postirima na Braču (Jutronić A., Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču (Zbornik ZNZO 34, Zagreb 1950, 141), a Benedetti tokom čitavog XVII. vijeka u Splitu (Stare matice u Arhivu grada Splita. Porodica je zabilježena od 1601. do 1685. u Maticama ro-

bilježen *Benedictus de Benedictis*, koji je bio hvarski »*medicus*« ili »*fisicus*«. ⁵ Osim njega spominje se i *Joannes de Benedictis* kao kum od 1598.—1627., ⁶ a njegova žena *Marietta* kao kuma od 1626.—1651. godine. ⁷ Ovom je Ivanu krštena 1. januara 1615. kćerka *Marina Veneranda*, koju je imao s prvom ženom *Vincencijom*, a 10. marta 1627. kćerka *Magdalena*, koju je imao sa spomenutom *Mariettom*. Pored spomenute dvojice nalazimo u istoj *Matici* dosta često spomenuta kao kuma *Silvestra de Benedictisa* u vremenu od 1622.—1639. godine. ⁸ On je sa ženom *Anzulom* ili *Angellom*, koja se kao kuma spominje 10. septembra 1629., imao troje djece, i to: *Martina*, krštena 16. oktobra 1624., zatim *Ivana*, krštena 28. januara 1628. i *Franu*, krštena 29. aprila 1630. godine.

Naš književnik *Martin Benetović* također je više puta upisan u *Maticama* krštenih grada *Hvara* kao kum u vremenu od 1581. do 1606. godine. Njegovo prezime navedeno je u raznim oblicima. Tako je upisan sa *Beneti* 30. marta 1585., kada skupa sa *Franicom*, ženom *Ivana Marcera*, kumuje na krštenju *Ivana*, sina *Luke Longirića* i žene mu *Simonete*, zatim 14. aprila 1599., kada s *Katarinom*, ženom *Baptiste Nembri*, kumuje na krštenju *Zaharije*, sina *Franje Quirini* i žene mu *Elisete*, i 15. jula 1606., kada s *Nadom*, ženom *Pavla Živkovića*, kumuje na krštenju *Vincence*, kćeri *Nikole Venikrisovića (Vegnirisouich)* i žene mu *Mandalene*. ⁹ Kao *Benedeti* upisan je 4. decembra 1581., kada s *Julijom*, ženom *Antuna Lucića*, vanbračnog sina pjesnika *Hanibala Lucića*, kumuje na krštenju *Ivanice*, kćeri *Jakova Tocilja* i žene mu *Vincence*, ¹⁰ zatim 1. augusta 1587., kada s *Marijom*, ženom *Petra Ferro*, kumuje na krštenju *Vincenca*, sina *Stefana Chranči* i žene mu *Dominike*, a isto tako i 5. maja 1588., kada s već spomenutom *Marijom Ferro* kumuje na krštenju *Jeronime*, kćeri *Ivana Bertuccija* i žene mu *Jelene*. ¹¹ Latinski oblik *Benetoviće*va prezimena *de Benedictis* upisan je svega jednom, i to 18. juna 1604., kada s *Betom*, ženom *Andrije Ismaeli*, kumuje na krštenju *Petra Vida*, sina *Andrije Cinganovića* i žene mu *Julije*. Iz navedenog se dađe zaključiti, da je *Benetović* bio prilično ugledna ličnost u *Hvaru*, kada su ga tako često pozivali na kumovanje.

denih knj. I—II i *Maticama* umrlih knj. I—II), za koju se tvrdi, da vodi porijeklo od porodice della *Scala* iz *Verone* (*Archivio storico per la Dalmazia*, Roma 1926, vol. I, fasc. 1, pag. 47).

⁵ Spominje se 5. III., 11. V i 20. V. 1956., a zatim 26. II. 1597. i 19. IX. 1598. godine.

⁶ Spominje se 24. X. 1598., 26. I. i 25. III. 1627. godine.

⁷ Spominje se 2. VIII. 1626., a zatim kao udovica *Ivanova* 24. VII. i 11. VIII. 1632., 12. X. 1635., 25. IV. 1639., 12. I. i 12. VIII. 1646. i 20. V. 1651. godine.

⁸ Spominje se 23. IV. 1622., 16. VIII., 8. IX. i 20. XI. 1623., 15. VII. 1625., 18. II. i 16. VII. 1627., 6. VII., 7. VIII. i 28. IX. 1628., 2. XII. 1629. i 23. V. 1639. godine.

⁹ U ovom posljednjem slučaju *Benetović* je upisan u *Matici* kao *Martinus Benetti*.

¹⁰ Prva knjiga *Matice* rođenih grada *Hvara*, 1. 156 a.

¹¹ Prvi put je *Benetović* ubilježen kao *Martinus Benedeti*, a drugi put kao *Benedetti*.

Sve, što se do danas znalo o životu komediografa Martina Benetovića, istječe iz onoga, što je o njemu iznio pred jedno 30 godina dr. Grga Novak.¹² Iz objavljenih dokumenata vidi se, da je 27. decembra 1598. Martina Benetovića bio izabrao hvarski kaptol za privremenog orguljaša. Za svoj rad dobivao je na godinu od kaptola 10 dukata, a od hvarske komune još 50 dukata kao subvenciju za rad u katedrali i sviranje na zabavama, koje su se priređivale o pokladama, kao i u dvoru kneza providura. Benetović je bio u istom svojstvu potvrđen i 29. januara 1600. za još jednu godinu.¹³ Dužnost orguljaša hvarske katedrale vršio je Benetović, čini se, do polovine oktobra 1601. godine. U to doba se, kako kaže Dragan Plamenac, bila »osjetila potreba, da se ovo važno mjesto ne preda više u ruke dobronamjerna diletanta, nego školovana i u svojoj umjetnosti obrazovana muzičara«, pa je 14. oktobra 1601. bio umjesto Benetovića izabran Hvaranin fra Inocencije Jerković, koji je uživao »kod svojih suvremenika u čitavoj Dalmaciji vanredan ugled«.¹⁴

Međutim, Benetović se kao muzičar, izgleda, pojavljuje u Hvaru mnogo ranije i to u službi hvarског kneza, jer se u jednom popisu »Sallariati che si debbano pagar in Camera«, datiranom »Adi ult(im)o xbre 1575«, između ostalih, navodi i »Sier Benetto Sonator« sa godišnjom plaćom od L. 148. 16.¹⁵

Nadalje iz dokumenata, koje je objavio Novak, doznajemo, da je Martina Benetovića negdje oko polovine 1607. izabrala pučka kongrega u Hvaru kao poslanika za Veneciju, da isposluje stroži nadzor nad utroškom novca iz komunalne kase. U Veneciji je Benetović, čini se, i umro u septembru iste godine, jer se pučka kongrega u Hvaru sastala 7. oktobra 1607., da izabere mjesto preminulog Benetovića novog poslanika.¹⁶

U ostacima starog komunalnog arhiva Hvara, koji se danas nalaze u Državnom arhivu u Zadru, namjerili smo se na tri privatno-pravna dokumenta u kojima se govori o kupovini nekih zemalja sa strane Martina Benetovića. Tako je 10. augusta 1589. godine sastavljen u Hvaru kupoprodajni akt, kojim kanonik i primancir hvarski Petar Quirini kao »curator et gubernator« svoга sinovca Franje, sina pokojnog Zakarije, »in perpetuo dedit, tradidit ac in solutionem concessit D.

¹² Novak G., Orgulje, orguljaši i učitelji crkvenog pjevanja u Hvaru, Sveta Cecilija, Zagrebu 1924, god. XVIII, sv. 6., str. 179—180. — Isti, Tri dokumenta o Martinu Benetoviću, piscu »Hvarkinje«, Prilozi IV, Beograd 1924, 127—129. — Isti, Hvar, Beograd 1924, 165—166.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Plamenac D., Toma Cecchini kapelnik stolnih crkava u Splitu i Hvaru u prvoj polovini XVII. stoljeća, Rad JA 262, Zagreb 1938, 88.

¹⁵ Processo A causa del Mal Pretesi titoli de Proc(ur)atori del Popolo ..., 1, 43 b. — Rukop. u Gradskoj biblioteci u Splitu pod sign. M 30. — Uporedi: Kolendić P., Rucantov »Ménego« i »Komedija od Raskota«, Prilozi XXII, Beograd 1956, 13.

¹⁶ Novak G., Hvar, 166. — Isti, Tri dokumenta, 127—129.

Martino Benedicti« jedan vinograd »positam Lissae in Campo Magno loco uocato Pod Bardo seu Stomorscho Bardo« uz cijenu od devedeset dukata ^{16a}

Iz iste godine imamo još jednu kupovinu Benetovića na otoku Visu, naime 20. oktobra 1589. godine. U aktu, koji je kao i prethodni sastavljen u uredu hvarskog kneza, Katarin Nicolini (D. Cattharinus Nicolinus) prema uobičajenoj pravnoj formuli »in perpetuo dedit, uendidit, tradidit et alienauit per se, heredes et successores suis D. Martino de Benedictis« jedan vrt u Luci na otoku Visu (unum hortum positum Lissae in Villa Luca) uz cijenu od pedeset libara malih. ^{16b}

Tri godine kasnije 10. novembra 1602. spominje se »Messer Martin Benetti come giudice delli confrati di Santa Croce« u Hvaru, koji skupa sa Rokom Cinettijem, prokuratorom spomenute bratovštine, sklapa ugovor u kancelariji hvarskog kneza sa Petrom Sasovićem pok. Ivana, na osnovu kojega je ovome »dato, et à piantar concesso... duoi pezzetti di tarreno, tutti duoj di duoi opere in circa in luoco chiamato Ograda sotto la Villa di Varbagno«. Spomenuti Petar Sasović bio je, po ugovoru, dužan »à piantar li detti pezzetti il present'anno con rispondere ad essi confrati la mità di tutti li frutti«. ^{16c}

Pored gornjega imamo vijesti i o jednoj političkoj akciji Benetovićevoj iz 1603. godine. O toj njegovoj političkoj akciji, kao i o njegovim rodbinskim odnosima, doznajemo iz jednog prijepisa šifrovanog priloga uz depešu Bernardina Veniera, zapovjednika mletačkog brodovlja na Jadranu. To je ustvari ispovijest Martina Benetovića dana 17. marta 1603. u luci Sućurju na otoku Lastovu (in porto di San Giorgio sopra l' isola di Lagosta). Benetović ovdje opširno izlaže, kako ga je u Veneciji, gdje je boravio oko petnaest dana prije korizme, vrbovao Francuz Julije de Coreis (Giulio de Coreis) iz Marseillea, da bi radio za račun neveruskog vojvode (il signor duca di Nivers), koji se nalazi u cesarskoj vojsci u Ugarskoj, a želi da oslabi Turke u Ugarskoj diverzijom u Neretvi i pokretom kršćana u Bosni. Coreis je pozvao Benetovića u Dubrovnik, gdje će ga potanko upoznat i s planovima neveruskog vojvode protiv Turaka. Ovaj je prije odlaska u Dubrovnik došao na Lastovo i dao pred Venierom spomenutu izjavu. ¹⁷ Iz druge pak depeše istog Veniera od 25. marta 1603. vidimo, da je naš Benetović otišao na sastanak s Coreisom u Dubrovnik, ali da nije doznao ništa potanje o spomenutim planovima. ¹⁸ U prilogu je dostavljeno i samo saslušanje Benetovićevo od 25. marta iste godine, u kojemu ovaj iznosi

^{16a} Državni arhiv u Zadru (DAZ) — Hvarski arhiv, Isprave o privatno-pravnim poslovima (instrumentorum) — Oporuke (testamentorum i chyrographorum) 1588—1613, snop 3, Instrumentorum tertius 1589—1590, 1. 349a.

^{16b} Ibidem, 1. 358a.

^{16c} DAZ — Hvarski arhiv, Notarski spisi sastavljeni od raznih notara 1601—1612, snop 5, Instrumentorum 1602, 1. 254b.

¹⁷ Tomić Jov. N., Gradnja za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI. i početkom XVII. veka, knj. I, Beograd 1933, 334—337.

¹⁸ Ibid., 338.

o planovima zauzeća Neretve i pokretu Bošnjaka u korist česara samo onoliko, koliko je i prije toga sastanka znao, jer da Coreis prema uputama francuskog konzula u Dubrovniku nije htio o namjerama neveruskog vojvode ništa poblže reći.¹⁹

U naprijed spomenutoj Benetovićevoj izjavi od 17. marta 1603. ovaj se naziva »Domino Martino Benedetto che fu da Domino Benedetto habitante et cittadino di Lesina«. ²⁰ Iz ovoga se vidi, da je Martin bio sin Benediktov, a taj Benedikt nije nitko drugi, nego onaj Benedictus de Benedictis hvarski »medicus« ili »fiscus«, kojega smo, kao što smo vidjeli naprijed, našli nekoliko puta spomenuta u hvarskim maticama kao kuma u vremenu od 1596.—1598. godine. U istoj izjavi od 17. marta 1603. Martin Benetović kaže, da se ne sjeća, gdje je u Veneciji stanovao spomenuti Francuz Coreis, ali da će to znati njegov brat Ivan, koji se nalazi u Veneciji (saper messer Zuane Benedetti mio fratello, che hora é in Venetia).²¹ Vidjeli smo naprijed, da se ovaj Benetovićev brat Ivan spominje u hvarskim maticama u vremenu od 1598.—1627. godine. Da li mu je bio brat i Silvestar, koji se, kako smo iznijeli, spominje u hvarskim maticama u vremenu od 1622.—1639. godine, ili je to bio njegov sinovac, a sin Ivanov, ne možemo sa sigurnošću utvrditi. Možda mu je to bio i sin, jer ovaj Silvestar daje svome sinu ime Martin, a znamo, da je bio običaj u to doba, da se djeci obično daju djedova ili babina imena.

Dosadašnjim podacima možemo pružiti još jedan novi iz ličnog života Martina Benetovića. Prelistavajuć drugu knjigu Matice kršćanskih grada Hvara, našli smo, da je Benetović imao i nezakonita sina po imenu Slavena, koji je rođen valjda u početku jula 1596. godine. Zapis o krštenju Benetovićeve sina glasi: »Die 4 iuli 1596. Ego p(res)b(yte)r Ioa(nne)s Lupus Can(oni)c(u)s Farenis baptizauit Slaum natu(rale)m filium D. Martini Benedeti quem abuit cun D. Ca(tt)erina Gergicheua. Comp(atre)s fuerunt D. Io(an)n(e)s Paulus et Domina Lucia uxor q. D. Marini Echeteri.«

Kada je G. Novak objavio navedene podatke iz života Benetovićeve, rekao je, da ne znamo, »koji je bio njegov pravi zanat«. ²² Međutim, nedavno je dr. Petar Kolendić iznio sasvim diskretno, da u hvarskom pučaninu Martinu Benetoviću, komediografu i orguljašu, imamo »i, kako izgleda, slikara s kraja šesnaestog i iz prvog decenija sedamnaestog veka«. ²³ Iako Kolendić nije ništa o tome potanje rekao, njegova pretpostavka je sasvim opravdana, da bi Martin Benetović, kako se naziva u rukopisu »Hvarkinje«, ili Benetti, odnosno Benedetti²⁴

¹⁹ Ibid., 338—340.

²⁰ Ibid., 334.

²¹ Ibidem.

²² Novak G., Hvar, 166.

²³ Kolendić P., Pozorišna lista jedne pretstave Benetovićeve Hvarkinje, Zbornik radova SAN XVII, Beograd 1952, 93. — Isti, Rucantov »Ménego« i »Komedija od Raskota«, 13.

²⁴ Prilozi IV, 128—129.

bio istovetna ličnost sa slikarom toga doba, koji se potpisuje Martinus de Benedictis.²⁵

Slikarski rad Martina Benetovića sačuvao nam se u franjevačkoj crkvi u Hvaru. Svojim kistom prekrpio je čitavu zapadnu stranu kora za orgulje, izradivši šest slika »Muke Isusove«, koje prikazuju s lijeva nadesno: Molitvu u vrtu, Judin poljubac, Bičevanje, Krunjenje trnovom krunom, Susret s Veronikom i Pogreb Isusov. Ovdje se Benetović potpisao:

MARTINVS
DE BENEDICTIS
F. M. DXCIX.²⁶

Ove slike bile su 1881. restaurirane, pa je tom zgodom bila stavljena nova pozlata, koja je trebala, kako kaže B. Marojević, da istakne ljepotu slika.²⁷ Ali time su bile još više nagršene slike, koje su, i bez toga, odavale rad jednog osrednjeg slikara toga doba.²⁸ Ako uzmemo u obzir već poznatu činjenicu, da je Benetović bio orguljaš, a u ovom slučaju slike su rađene na koru za orgulje u franjevačkoj crkvi, gdje mu je bilo sasvim zgodno da se bavi i jednim i drugim poslom, kao i to, da se slikarski rad i vremenski poklapa s poznatim nam podacima iz Benetovićeve života, a što je najvažnije, da se Benetović i u hvarskoj Matici rođenih naziva i de Benedictis, onda nema nikakve sumnje, da se on pored pisanja komedija i orguljana bavio još i slikarskim radom u Hvaru.

Na književnom polju Benetović se ističe, koliko nam je do danas poznato, jedino kao komediograf. Od njegove komedije »Hvarkinje« ili »Komedije od Bogdana« sačuvana su nam dva prijepisa i jedan fragment. Stariji prijepis pod naslovom »Hvarkinja« poslužio je kao podloga dru. Petru Karliču za izdanje ovoga djela,²⁹ ali je ovo zapaženo kao »manjkavo, jer su vrlo mnoga mesta naopako čitana.«³⁰ Taj stariji prijepis učinio je, kao što je na kraju rukopisa naznačeno »na 16. aprila 1663. ja Barte Kaugrosovića iz Splita pisah s mojom rukom.«³¹

²⁵ M(aroević) B., Dipinti nella Chiesa e Convento de' Francescani a Lesina, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* V, Spalato 1882, 152. — Novak G., *Orgulje, orguljaši i učitelji crkvenog pjevanja i t. d.*, 179. — Isti, Hvar, 200.

²⁶ Maroević ima zabilježenu 1591. kao godinu dovršenja slika.

²⁷ Maroević B., o. c., pag. 152.

²⁸ Prema usmenom saopćenju dra. Kruna Prijatelja, direktora Galerije umjetnina u Splitu.

²⁹ Karlič P., *Martin Benetović: Hvarkinja*, Gradja VIII, Zagreb 1916, 247—327. — Karlič na str. 249. piše: »Rukopis, koji je kupnjom postao mojim vlasništvom, našao sam kod jedne odlične obitelji u Zadru«. Prema saopćenju prof. Ljubomira Maštrovića rukopis »Hvarkinje« je pronašao i kupio u Zadru prof. Marcel Kušar, koji je imao namjeru da objavi rukopis, ali ga je pretekao Karlič pozajmivši od njega rukopis, i plativši mu za njega onoliko, koliko je ovaj dao za njega. Nekada je rukopis bio »proprietà di N. Radman«, a ne »Vladman«, kako je pročitao Karlič.

³⁰ Novak G., Hvar, 165, nota 3.

³¹ Gradja VIII, 327.

Taj Barte Kaugrosović ili Bartolomej Capogrosso, sin Ivanov, za kojega smo utvrdili, da je kršten 28. oktobra 1618.,³² a umro 31. oktobra 1692.,³³ vjerojatno je napravio svoj prijepis prema originalu ili kojem drugom prijepisu, koji je postojao u njegovoj porodici, a donesen sa Hvara, gdje su bili u službi tamošnje koncelarije kao koadjutori Nikola i Frane Capogrosso. I jednog i drugog nalazimo potpisane na dokumentima u vezi s Martinom Benetovićem, naime Nikolu 1598. i 1600., a Franu 1607. godine.³⁴

Ulomak »Hvarkinje«, bez ikakva naslova, prepisan do treće »šene« drugog čina, koji je dospio u Državni arhiv u Zagrebu iz biblioteke Fanfogna-Garagnin u Trogiru, opisao je tri godine poslije izdanja »Hvarkinje« također Karlič³⁵ smatrajući, da je »pisan negdje u 18. vijeku«. ³⁶ Upoređujući varijante ovog ulomka s rukopisom cjelokupne komedije, koju je otkrio 1951. dr. Cvito Fisković u trogirskoj biblioteci Fonfogna-Garagnin, mogli smo utvrditi, da je ulomak prepisan upravo s ovog novootkrivenog rukopisa.

Na cjelokupni tekst rukopisa »Hvarkinje« iz biblioteke Fanfogna-Garagnin, koji na koricama nosi naslov »Komedia od Boghdana«, već su bili upozorili dr. Petar Kolendić i Hrvoje Morović.³⁷ Rukopis je vel. 21,5×15 cm, a ima 70 listova. Na l. 69 v, gdje završava tekst komedije, iza riječi »Suarha«, prepisivač je dodao: »Di me Luca Dragazzo«. Prema tome prijepis je učinio negdje potkraj XVII. ili u početku XVIII. vijeka Luka Dragazzo (1659—1716), koji se 1682. spominje kao notar u Hvaru.³⁸ Kasnije je rukopis prešao u vlasništvo Ivana Picinija, kao što svjedoči zapis iza prednje korice, pisan 14. februara 1775. godine.³⁹ Morović je upozorio, da ovaj rukopis »makar je pol vijeka mlađi od teksta, koji je upotrebljen za štampu, mnogo je bolji i točniji, te nam se sada pruža mogućnost da proučivši varijante ovog rukopisa, ispravimo dobar dio iskvarenog teksta i da se približimo prvobitnom tekstu Benetovićeve komedije«. ⁴⁰ Na osnovu zabilježenih varijanata između ovog rukopisa i štampanog teksta došli smo do zaključka, da su i Capogrosso i Dragazzo prepisivali tekst sa dvije različite matice, što nam dokazuje, da je Benetovićeva »Hvarkinja« ili »Komedia od Boghdana«

³² Matica rođenih Splita, knj. I, l. 117. v.

³³ Matica umrlih Splita, knj. II, str. 56.

³⁴ Prilozi IV, 128—129.

³⁵ Karlič P., Nepoznati ulomak »Hvarkinje«, Nastavni vjesnik XXVIII, Zagreb 1919, 97—107.

³⁶ Ibid., 98.

³⁷ Kolendić P., o. c., pag. 93—98. — Morović H., Hvarkinja. Novootkriveni rukopis jedne stare komedije, zagrebački »Vjesnik« od 16. svibnja 1952.

³⁸ Morović H., o. c. — Genealoško stablo porodice Dragazzo doneseno je u »Bullettino di archeologia e storia dalmata« XV, Spalato 1892, 74.

³⁹ Zapis glasi: »Trau a 14. Febr(ar)o 1774. M. V. Questa Comedia e del Mio Padron Sig(nor) Zuanne Picini. Io Ignazio Scacoz Afermo q(ues)to di sopra mano propria«. Ispod toga je isti sadržaj zapisa na našem jeziku: »Troghir na 14 Feb(ra)ra 1774. M. V. Oua Komedia ye mogha Gospodara Gosp(odin)a luanna Picina, Ia Ignazy Scacoz Potuuardiyen coliko odisghar ruka moga«.

⁴⁰ Morović H., o. c.

bila predmet interesiranja tokom XVII. vijeka. Kako je o samoj komediji već opširnije pisano,⁴¹ to se na tome ne ćemo posebno za- državati.

Na ovom mjestu interesira nas ostali komediografski rad Martina Benetovića. Već je odavna dr. Franjo Fancev istakao mišljenje, da bi Benetović mogao biti autorom »Komedije od Raskota«,⁴² kao i farse »Prigovaranje pod Kresiscen u Plamah meu Bojdanom i Raskotom lovčarom varhu Brušanih«. ⁴³ U vezi s »Komedijom od Raskota« prvenstveno nas interesira nekoliko pitanja, kao što su mjesto zbivanja komedije, zatim njeni uzori, i na kraju povezanost ove s »Hvarkinjom« ili »Komedijom od Bogdana«.

Za »Hvarkinju« je lijepo utvrđeno, da se njena radnja odigrava u gradu Hvaru,⁴⁴ dok za »Komediju od Raskota« mjesto zbivanja nije sasvim sigurno utvrđeno. Fancev je »Komediju od Raskota« nazvao »jelšanskom seljačkom komedijom« istaknuvši, da »ona predstavlja zasad prvi prilog književnosti pučana otoka Hvara uopće i što utvrđuje Jelsu kao novo žarište hrvatske književnosti već u njenoj dalekoj prošlosti«, ⁴⁵ kao i to, da bi »Komedija od Raskota« već i »samim svojim postankom bila vezana za Jelsu«. ⁴⁶ Međutim, to, što je »Komedija od Raskota« pronađena u prijepisu Jelšanina Vice Sašića-Burata iz XVIII. vijeka, koji nam je ostavio svjedočanstvo, da su »Jelšani u staro vrime učinili ofu komediju od Raskota«, ⁴⁷ ne znači, da komediju po njenu postanku moramo vezati za Jelsu.

U »Komediji od Raskota«⁴⁸ na nekoliko se mjesta spominje Jelsa. Tako u 3. sceni I. čina Sladoj, pošto je od Duklina obranio Raskota, govori ovome, da se »krivjaše da bi te čul do na Jelsu« (103). U 6. pak sceni istog čina Bogdan na pr. govori, kako je čuo pričati, da se »nikad velika karv prolila meu Garcu cije nike Jeline iz Jelse, ali iz Pitav« (105). Isti Bogdan u 1. sceni II. čina govori Raskotu, da zvekeće »zubmi, da bi te čul i do na Jelsu« (107), dok u 2. sceni III. čina Sladoj govori, kako je »hodil na postu u Jelsu za vina kupit« (112). Kao što vidimo iz navedenih primjera, radnja se komedije odigrava daleko od Jelse. Ali osim Jelse, spominju se u komediji i neka druga mjesta na otoku Hvaru. Pitve smo već naveli. Cvita u 4. sceni I. čina kaže Duklinu, da Rasko »vikaše, dubitan, da bi ga čul do Zastrazišće« (104). U 2. sceni II. čina Rasko sam sa sobom govori, da će mu štiti toliko »kla-

⁴¹ Karlič P., Hvarkinja, Nastavni vjesnik XXIV, Zagreb 1915, 81—96. — Nikoljski J., »Hvarkinja« Martina Benetovića, Prilozi I, Beograd 1921, 145—148.

⁴² Fancev F., Seljačka komedija u starijoj hrvatskoj drami, Godišnjak Sveučilišta kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924/25—1928/29, Zagreb 1929, 152. — Isti, »Komedija od Raskota«, Jelšanska komedija iz kraja 16. stoljeća, Gradja XI, Zagreb 1932, 99.

⁴³ Fancev F., Seljačka komedija u starijoj hrvatskoj drami, 153.

⁴⁴ Nastavni vjesnik XXIV, 94.

⁴⁵ Godišnjak Sveučilišta, 152.

⁴⁶ Gradja XI, 97.

⁴⁷ Godišnjak Sveučilišta, 142. — Gradja XI, 96.

⁴⁸ Kod navođenja citata na kraju u zagradi označujem stranu štampanog teksta, a tako ću postupati i s ostalim tekstovima.

Prolog.

Plemenita Bogdana, i Bogdana Bogdana Kojes-
 kesa. ^{iz rukopisa} ~~iz rukopisa~~ ^{iz rukopisa} ~~iz rukopisa~~ ^{iz rukopisa} ~~iz rukopisa~~
 van zgodno razgovor, in celo kakojce od
 do strane sia javore da uelle sumije dani
 nechie zgodni bit. Lanna lic, za
 kojw magu prikazati pod nas razumne
 razumna za buduchi izaslaje pod ruke novoga
 mestna da uzdajutise u zlimbau uessa puresha
 juse prikazaticam mo ca mozu, mo tehuas da
 gimese sarzi dobrovoljno a koje moek i mala.
 I narocitsemi obilajev danam ceem ca kolicke
 uditu u nojij narjoj pripovist, i retduehikan
 ugdno caicam imam recchi; da prid nego poeme
 morede gojt, i ostauobina. Lorciorin dachle
 uassen gosposbau, da oude druzo nechieke uidi
 to nego saavel mahude, m. Lardiche neposhkore
 Divojice ne razumne, xene pue, ocne, stuan
 u istinu, che spakomu uvidna todiate. ¹¹
 Buduchi uvidni, i razumni morede gojt kad-
 uan drago. Bu ja udim dake nikan rediglu-
 je, u emu po najw, dachieke suak po do
 uakoj za do do ginit, nau asis u plem.

Prolog »Komedije od Bogdana«
 ili »Hvarkinje« iz rukopisa u Trogiru

pat večeras da bi ga čul do na Cikanj-dolac« (109), a to je današnji Dol, koji se u starim dokumentima naziva Cichal Dol,⁴⁹ Cicaldulus ili Viridolus.⁵⁰ Rasko pak u 2. sceni V. čina, odmah na početku, gdje nedostaje tekst komedije, govori Bogdanu preobučenu u Cvitu, da više voli njoj »ner da bi bil dvornik na Gdinju« (120).

Ako bacimo pogled na geografsku kartu otoka Hvara, možemo zaključiti, da se radnja komedije odigrava u jednom mjestu blizu Jelse, upravo između Jelse i Zastrazišća, jer se Dol, ili kako se u komediji naziva Cikanjdolac, nalazi na putu Jelsa-Starigrad, a Gdinj između Zastrazišća i Bogomolja. To mjesto bila bi Poljica, ili kao što se u dijalektu nazivaju Pojica. Da se radnja komedije odigrava upravo u Poljicama na otoku Hvaru, uvjerala nas je jedan lokalitet, koji se spominje u komediji. Na kraju 3. scene V. čina Rasko govori, da je uzeo Cvitu za ženu, ova bi ga »harlo činila se obuć u bratime u crkvicu u svetoga Luke« (122), a to će biti ona ista crkvica, koja se i danas nalazi pri moru između Jelse i Poljica na istočnoj strani ulaza u uvalu Crkvica.⁵¹ Na osnovu svega ovoga otpalo bi i ono »hvarsko-jelšanska seljačka komedija 16. stoljeća«, kako je naziva Fancev,⁵² a trebalo bi da stoji »hvarsko-poljička komedija 16. stoljeća«.

Pitanje uzora »Komedije od Raskota« načeo je također Fancev.^{52a} On je u toku svoga studija došao do zaključka, da naša komedija »nije originalna radnja, u najmanju ruku ne u svim svojim dijelovima«, nego da je »složena od cijelih činova i pojedinih scena Beolcovih komedija 'La Fiorina' i 'La Moschetta'«. ⁵³ Prije nego što se upustimo u dalje razmatranje uzora naše komedije, moramo konstatirati, da se, što se tiče pitanja originalnosti u punom značenju ove riječi, ne samo u ovom slučaju, nego uopće kod starijih pisaca, kako kod nas, tako i u ostaloj Evropi, pa i u samoj Italiji toga doba, jedva može govoriti. Jednom riječju, nema djela, u kojemu nema pozajmica od ovog ili onog pisca, ali se zato ne mogu osporiti naponi književnika, da unese i nešto svoje vlastito kod stvaranja novoga djela. Takav slučaj imamo i s našom »Komedijom od Raskota«, koja je nastala, kako je već iznio Fancev, kompilacijom djela padovanskog komediografa Angela Beolco, rečenog Ruzzante (1502—1542), a o kojemu postoji danas obilata litera-

⁴⁹ Ljubić Š., *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae et civitatis et insulae Lesinae, Zagrabrae* 1882—3, 207, 209.

⁵⁰ *Status personalis et localis Dioecesis Pharensis-Brachiensis et Issensis pro anno domini MCMX, Tridenti* 1910, 18.

⁵¹ Jugosl. specijal-karta, sekcija Omis, izd. Vojno geografski institut, Beograd 1933, list 103. — Jadransko More, sekcija Brač, izd. Hidrografski institut JRM, Split 1951, list 208.

⁵² *Gradja* XI, 95.

^{52a} Ovaj rad predan je Historijskom institutu JAZU u Dubrovniku prije nego što je izašao iz štampe članak dra. P. Kolendića »Rucantov 'Ménego' i 'Komedija od Raskota'« u »Prilozima« IV, Beograd 1956, 5—13. U radnji sam se poslužio starim štampanim izdanjima Ruzzantovim iz Naučne biblioteke u Zadru za koja ne zna Kolendić, koji se u tu svrhu poslužio čak i Nacionalnom bibliotekom u Parizu.

⁵³ *Ibid.*, 98.

tura.⁵⁴ Kako je autor »Komedije od Raskota« kompilirao Beolca, neka nam posluži kao primjer monolog Raskota iz 2. scene II. čina, koji bi odgovarao monologu Ruzzanta iz 2. scene V. čina u komediji »La Moschetta«:⁵⁵

Rasko: A suposta ni me strah. Veće krat sam se s pastiri šaskal ner s Plamjani. I Janko vojvoda al Novak Bedelija bili su junaci. Još ako bog dopusti sriću, hoću da se i od ovoga bugaršćica iznese, ter to a vi mjite da me je strah. Da bi jih toliko došlo na koliko bih ja vadril, a da vezanj ležu. Da ovo mi je samo ča dubitan da misec večeras ne se isteć'. Orsu, ja grem stat ovdi uz ovu gomilu, zač ne bih rad da se ko iz praće »al bubrjzi« hitil, a ja ću s kamenom. Znaš ča je, Rasko brate? ti si sam, ti si sam, i bog je ovdi! Ne valja da se pristrašiš. Da ča ću moć' ja sam učinit' buduć mrak velik, ako marknu za udarit' na pardatelja, ter ako sam sebe vadrin? Ja znam ča ću učinit. Ja ću se lipo pripravit' za pobignut ako ča i malo čuju, to će za me najbolje bit. Gren stavit ovu zadnju nogu naprid a šćit ću ovako na pleća obisit. A barž mi je bolje mać ostavit ovde da mi ne

priteži, a ja ću ga sutra rano vazet, ako ga najden. Namor sam ja velik tovar, zacić jedne rasplaću se. On mi je rekal: stan ovde! da umren kako mađarac! O, o, čini mi se nikođar čut? Kume, jes ti tamo? ma da ni on; niki se je vrag dogodil ter se je ko ubil. Ja grem doma. Po tilo moje, a suposta ja ne ću, ja ne ću ovde umrit cić nikođar. Dosta mi je šćit vazet. Pi, vazel vrag i šćit! toliko će klapat večeras da bi ga čul do na Cikanj-dolac. Daržu da ga ću varć na put. Na, nisam doma sad, di sam u vragu? Namor mj se čini da ovo moja kuća ni? Namor san sričan danas da san ovako nabadal na moja vrata kak da bi ti se greb zatvoril. Ko zatvori ova vrata? Pri jih sam ostavil otvorenih; tribi mi je vavit i budit Goju, ter ako bi me mođal kođed čut' i dotec me ranit. Namor me nič nesriće tiraju večeras! Goja, o Goja, ne smim ni vikat; Goja! otvor' mi brzo, draga Goja!

⁵⁴ Vidi navedenu literaturu kod Turri V. — Renda U., Dizionario storico-critico della letteratura italiana, Torino 1941, 120. — Nadgrobnu ploču Beolcovu s podužim natpisom u crkvi sv. Danijela u Prato della Valle postavio je 18 godina poslije njegove smrti Giovanbattista Rota (Rasi L., i comici italiani, Firenze 1897, I, 353).

⁵⁵ Naš tekst uzeli smo iz »Gradje« XI, 108—109, a talijanski iz izdanja od 1598. godine: TVTTE / LE OPERE / Del Famosissimo / RVZANTE. Di nuovo con diligenza riuedute, & corrette. / Et aggiuntoui un Sonetto, & una Canzone / dell' istesso Autore. / Al M. Mag. Sig. VESPASIANO ZOGIANO / Gentil huomo Vicentino. / (Stamp. znak: ratnik u oklopu.) IN VICENZA, / Per gli Heredi di Perin Libraro M. D. XCVIII. / Con Licenza de' Superiori. Veličina 14,5×10 cm. — Na šestom mjestu u ovim sabranim djelima dolazi komedija »La Moschetta« s posebnom paginacijom i naslovom: MOSCHETTA / COMEDIA / DEL FAMOSSISSIMO / RVZANTE. / Non meno piaceuole, che ridiculosa. / Di nouo con somma diligenza riueduta, / & corretta. / (Stamp. znak isti kao gore.) IN VICENZA, / Appresso gli Heredi di Perin Libraro, 1598. / Con licentia de' Superiori. Komedija ima 31 num. list, a navedeni monolog štampan je na 1. 29.

Ruzzante: A n'hè paura mi. A hè fatto costiòn pi chà no fè mè Trullio, e si el cre c'hàbbie paura, pur ch'a ghe ueesse. A cherzo che la luna no uuò leuar stasera. A me uuò conzare appè sto muro, che a no uorrae, che qualch'un me tresse de qualche balestra, o de qualche arco. Setu con la è, ti? Ti iè ti so lo chialò, et bisogna, che te faghi bon anemo: Mò què poriegi far mi solo sipiando sto scuro? A uorè alzar per menare a un, e si a me darè in tun ho giò à mi. A uuò asiarme per muzare, ch'a n'habbia briga, se no ne muzzare, s'a sento gnente. A me uuò conzare con sto pè innanzo; e la ruella drio la schina, a butterè uia sta spà, se la me darà fastibio. Potta, a son pur in lo gran prigolo. Me compare me mette sempre mè in sti luoghi prigolusi, sù crosare, a prigolo de speriti, e de muorti, e del cancaro. Al sangue de mi, puoca botta ammazza pur un: S'el uegnisse mò uuogìa a qualch'un de darne in lo sonno? O in lo pessètolo. O in la ponta della

paletta del zenuogiuo? E ch'el me ghe interesse el spasemo, a porae morir chialò senza dir gnente: a son ben el gran poltròn, a posta de dinari, uoler star chialò, farne ammazzare. Aldi? El m'è deuiso ch'a senta zente. Compare? Siu uù? Me sì, el sarà andò ello, che l'è strabuseno, e qualch'un l'harà cattò, e si l'harà ammazzò. A uuò anar a cà. Al sangue del cancaro, a so posta, a no uuò (con disse questu) morir per negùn. Oh uegne el cancaro alle ruelle, la farà pur tanto remore, che se me sentirae un megiaro. Ch'a si ch'a la trarè in terra. Songe a cà, adesso? On cancaro songi? Alla fè, questo è pur l'usso, ch'a hè bù uentura, che a l'hè cattò alla prima, èlo ello? Vegne squasso che a no dissi male, la l'ha ben lagò auerto con a ghe ordeniè? El me bisognera mò cigare, e sto soldò, che sta chialò uesin, me porae sentire. Te par che le me corre drio le deroine? Bettia? O Bettia? A no osso gnan cigare. Auri. Bettia?

U svom proučavanju uzora »Komedije od Raskota« Fancev je za prva dva čina, kao i za početak trećega mogao točno utvrditi, od kojih su dijelova spomenutih Beolcovih komedija sastavljeni. Kod toga mu je od naročite pomoći bilo djelo Francuza Alfreda Mortiera, a posebno »njegov drugi tom, u kojem je Mortier izdao sva dramska djela (»Oeuvres complètes«) Andjela Beolco detto Ruzzante u francuskom prijevodu, čime su učinjena daleko pristupnijim naučj nego što su u starom seljačko-padovanskom dijalektu originalnih izdanja.«⁵⁶ Fancev je nadalje iznio mišljenje, da bi se »jedva moglo sumnjati, da se jelšanski komediograf i u njenom produženju (naime komedije — D. B.) ne bi poslužio ulomcima iz već gotovih komedija«, te da »zadatak daljega studija ove naše seljačke komedije biti će, da joj se nađu i ostali izvori«.⁵⁷

⁵⁶ Godišnjak Sveučilišta, 148.

⁵⁷ Ibid., 152.

Imajući na umu navedene riječi Fanceva, kada smo bili u prigodi da se upoznamo s djelima Angela Beolco u originalu iz 1598., mogli smo konstatirati, da se autor »Komedije od Raskota« poslužio još i Beolcovim dijalozima, i to najpoznatijim »Dialogo facetissimo et ridiculosissimo di Ruzzante«, koji je po prvi put 1528. recitiran »a Fosson alla caccia«. ⁵⁸ Pored izdanja spomenutog dijaloga u sabranim djelima Beolca iz 1598. imali smo u rukama i mletačko izdanje ovog dijaloga iz 1565. i, uporedivši ga s tekstom naše komedije, opazili smo, da se ova mnogo bolje slaže s ovim ranijim izdanjem nego s onim iz 1598., u kojemu nema pojedinih riječi i izraza, čak i čitavih rečenica. ⁵⁹

Za 5. scenu III. čina naš je autor upotrebio iz Beolcova »Dialogo facetissimo ecc.« ovaj monolog Menega: »Do desgratiò mi, cento contra uno an? on è la descrittìon an? i m'ha tutto forò, e decipò, el nè tanti busi in tun criuello da megio, con i m'ha fatto in la me uita, e si passa tutte, confession, confession, a son tutto sangue, è questo sangue? o èla merda? la me porae an esser muza, che la me strenzea«. ⁶⁰ Ovome monologu Menega odgovarao bi početni govor Raskota u 5. sceni III. čina: »Ah nesrićni i nevoljni i bidni Rasko! . . . (114).« Nastavak dijaloga u istoj sceni od riječi Bogdanovih »Kume, o kume! jesi li živ, kume Rasko?« (114), pa do svršetka scene, kada on kaže »Daj zaboga, eto idoh, na!« (116), naš je autor preuzeo iz daljeg dijaloga između Duoza i Menega, počev od riječi Duozzovih »Compare? o compare; siu uiuo compare«, pa do završetka dijaloga, kada on, kao i u našoj komediji Bogdan, kaže »De qua per uostra fe, o su a uago«. ⁶¹ Međutim, naš je autor u svoj dijalog između Raskota i Bogdana umetnuo jedan odlomak razgovora, koji počinje riječima Raskota »A, a, ča je gore, nič mi roreće niz debelo crivo . . .«, a završava Bogdanovim »Nuko ni vraže rane nišće, nego si se vas (vas) ubrjal u govna . . .« (115), ali kojega nema u talijanskom originalu. Isto tako je u našoj komediji izostavljen jedan odlomak dijaloga iz talijanskog originala, počevši od riječi Menegovih »Mo a, mo ben, al tegno, al cherzo, a se con la lome, ande mo uia, que a ma sento insire el fiò per la busa de sotto«, pa do Duozzovih »Si, si, la è quella, mo ben sto sant'homo Ragomante sta inuelò per so lome, de quella dia che ha cosi lome

⁵⁸ U cjelokupnim djelima (vidi bilj. 48) kao osmi po redu dolazi dijalog pod naslovom: DIALOGO / FACETTSSIMO / Et Ridiculosissimo / DI RVZANTE / Recitato à Fossòn alla caccia. / Del MDXXVIII. / (Štamp. znak isti kao na nasl. strani cjelokupnih djela.) IN VICENZA, / Per gli Heredi di Perin Libraro. M. D. XCVIII. / Con licentia de' Superiori. Sadrži 10 num. listova.

⁵⁹ Naslovna strana ovog izdanja glasi: DIALOGO / FACETTSSIMO / ET RIDICVLOSSIMO, / DI RVZZANTE. / Recitato a Fosson alla caccia, Del 1528. / (Štamp. znak: ratnik u oklopu.) IN VENETIA, / Appresso Giouanni Bonadio. / 1565. Veličina 14,5×10 cm, a ima 12 num. listova. — Skupa s ovim dijalogom privezано je s posebnom paginacijom od 20 list. i drugo djelo: DVE / DIALOGHI / DI RVZZANTE / IN LINGVA RVSTICA / SENTENTIOSI, ARGVTI, / ET RIDICVLOSSIMI, / (Štamp. znak isti kao gore.) IN VENETIA, / Appresso Giouanni Bonadio. / 1565. — Ovim se izdanjem i služimo.

⁶⁰ Ibid., 5 r.

⁶¹ Ibid., 5 r. — 7 r.

diana, mo ben, el fa cose stupente, el ue guarira de fatto uí, tegni de esser bello e guario se die m'ai«,⁶² a koji bi u našoj komediji dolazio poslije Bogdanovih riječi »Sadaj ću poč, evo idoh udilje, kume. Neton dojde Remeta, u on čas hočeš ozdravit, braje. Da si zdrav s pomoći božje!« (116).

U talijanskom originalu, poslije spomenutog dijaloga, nastavlja se poduži monolog Menega »Miesi, sthuomo no uegnerà me pi ello, si elo longo, e po la belle cattò quelu chel dise . . .«, od kojega je upotrebljena samo jedna četvrtina, završavajući riječima »... a son sto sempre un poltròn, el besogne che a muora in tel me mestiero«,⁶³ što u našoj komediji odgovara 1. sceni IV. čina. Kako je pak autor »Komediye od Raskota« za 2. scenu IV. čina iskoristio nastavak dijaloga između Duoza, popa i Menega, i to djelomično, najbolje će nam ilustrirati ovaj odlomak talijanskog originala:

Duozzo: Do compare, mo que fau? no ue ammazze cancaro, che ahe meno l'hom da ben, che ue guarirà.

Menego: Mesi a nol cherzo, lagheme ammazzare caro compare, feme sto seruisio.

Duozzo: Potta mo a cherzo che a si deuentò matto mi, adesso che a doi haer el ben, a ue uolj deruinar del mondo, st'hom da ben ue guarirà, e ue farà hauer la Gnua, e zò que a uori.

Menego: Ma si a nol cherzo.

Sacerdote: Damj la mano ferita, che con lo agiuto de la cacciatrice dea, ti faro uedere la esperientia.

Menego: O Ragomante mandò da quella dia, mo te si ben quel Domendio chea cerco, che habbiantome guario si presto, te me fare pure an peruisio de pan, e si te fare che hare an la me Gnua, potta, mo con è impossibile a guarirme si presto? a son tutto tornò uiuolezo, e pi gagiardo, ch'a foesse me.

Sacerdote: Quello che uorrai harai.

Duozzo: Mo che uoliu caro compare? à si un Rolando uu, le mo fata, che zo que a uori, l'hari, per que cosi tegnanto, l'hom da ben m'hà ditto, e si m'ha fatto an uere la sperientia, po oh le fatta, à no posse crere con le amigo de nu cazzaore, per que el gha ordenò cosi quella dia Diana, o compare, a uuo che a ghe domandon de Zaccarotto, chel ne fauerà dire agno consa.

Menego: Mo le fatta, domandonghe.

Sacerdote: Se uolete, io faro che parlarete con esso lui, che le qui appresso, mo uoi non lo potrete uedere, imperò che gli occhi uostri sono mortali, nondimeno, gli fauellerete ancora che lui sia immortale.

Menego e Duozzo: Mo tanto ne fa a nu, fe pure che a ghe fauillon.⁶⁴

⁶² Ibid., 6 v. — 7 r.

⁶³ Ibid., 7 r.

⁶⁴ Ibid., 8 v — 9 r.

Iz navedenog primjera se vidi, da popu iz Beolcova dijaloga odgovara u našoj komediji remeta, ali da se naš autor nije u cijelosti držao Beolca, nego je pojedine scene sam dalje razrađivao, kao što je uradio i mletački komediograf Andrea Calmo (1510—1571), koji je po uzoru na Beolca dao isti naslov svojoj komediji »La Fiorina«. ⁶⁵ Ovakav rad našeg komediografa naveo je Fanceva na zaključak, da »vještina, kojom je on u jednu našu komediju slio dvije, a može biti i više talijanskih komedija, pokazuje, da se u komediografskom radu nije ogledao samo jedan put i ne baš po prvi put, kad je slagao 'Komediju od Raskota', te da bi »autor komedije 'Hvarkinja' hvarski pučanin Martin Benetović mogao biti i autor 'Komedije od Raskota'«. ⁶⁶

Za sigurno utvrđivanje autorstva »Komedije od Raskota« najbolje bi nam poslužila, svakako, jezična analiza Benetovićevih komedija, ali je to danas malo poteže provesti, jer sačuvani tekstovi »Hvarkinje« ili »Komedije od Bogdana« potječu iz druge polovine XVII. vijeka, a »Komedija od Raskota« s kraja XVIII. vijeka, pa je originalni jezik Benetovićevih komedija pretrpio znatnih promjena. Mjesto toga moramo se poslužiti usporedbom nekih elemenata iz obiju komedija, koji potkrepljuju mišljenje Fanceva, da bi Martin Benetović mogao biti autorom i »Komedije od Raskota«, kao i farse »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah meu Bojdanom i Raskotom lovčarom vrhu Brušanih«, koja je nastala, po riječima Fanceva, u »najtješnoj vezi s 'Komedijom od Raskota', od koje je pozajmila i imena glavnih lica: Raska i Bogdana«, ⁶⁷ a po ugledu na dijaloge Angela Beolca. Kao što se u prvoj polovini XVI. vijeka u Italiji ističu kao predstavnici seljačke komedije (commedia rusticale) Angelo Beolco i Andrea Calmo, tako se i kod nas u historiji naše drame ističe Martin Benetović potkraj XVI. vijeka kao predstavnik ovog tipa komedije, koji u »Hvarkinju« ili »Komediju od Bogdana« unosi seljačke tipove. Ovi isti tipovi pojavljuju se i u »Komediji od Raskota«, koja se za razliku od »Hvarkinje« odigrava, kao što smo naprijed iznijeli, u Poljcima, a isto tako i u farsu »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah«, za koju je Fancev utvrdio, da će mjesto »Pod Kresisćen u Plamah« biti »istovjetno s brdom u Plamama, kraju otoka Hvara na zapad od Jelse, što se na specijalnoj karti naziva 'Krišišje (Križišće)' a leži istočno od Zastrazišća«, ⁶⁸ ili bolje rečeno brdo, koje leži neposredno s južne strane sela Poljica.

Martin Benetović je pokušao stvoriti svoje vlastite seljačke tipove, pa je za tu svrhu izabrao Plamnjanu ili Plamuse, ⁶⁹ koje, kako kaže Karlič, »manje cijene Hvarani, te ih rado spominju u šali«. ⁷⁰ Plamnjanu ili Plamusi zapremaju istočni dio Hvara od Jelse do Sućurja, kraj, koji

⁶⁵ Sanesi I., La commedia I, Milano 1911, 424.

⁶⁶ Gradja XI, 99.

⁶⁷ Godišnjak Sveučilišta, 153.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ O Plamusima vidi: Jutronic A., Plame i Plamusi, »Slobodna Dalmacija«, Split od 22. travnja 1953. — Duboković N., Dio otoka Hvara, što se zove Plame, »Zadarska revija« 1955, br. 4, str. 262—265.

⁷⁰ Gradja VIII, 247.

se već u hvarskom Statutu naziva Plame i kojemu se točno određuju granice.⁷¹ U doba Martina Benetovića Plame su bili posebna administrativna jedinica, gdje je upravna vlast, iako zavisna o višoj u gradu Hvaru, bila u rukama »kancelira« u Zastrazišću i »dvornika« u Gdinju. Tako u »Hvarkinji« Bogdan u 2. sceni II. čina kaže Dubrovčaninu Mikletu, kako bi rado otišao »za kancelira na Zastrazišću« (264), a u 10. sceni III. čina Bogdan priča Mikletu, da mu je učinio »jednu stvar, ka će ti dražja biti neg da si dvornik na Gdinju« (283), Ovaj »dvornik« spominje se i u »Komediji od Raskota« u primjeru, koji smo već prije naveli.

Imena za pojedina lica u »Hvarkinji« ili »Komediji od Bogdana« i »Komediji od Raskota«, kao i u farsji »Prigovaranje pod Kresišćen u Plamah«, koliko smo mogli konstatirati, uzimana su iz naroda otoka Hvara. Tako u Benetovićevo doba susrećemo u maticama ime Dobra, Goja i Fabricije.⁷² U »Komediji od Raskota« jedno od glavnih lica nosi ime Duklin, a prezime Duklin susrećemo u Brusju i Hvaru.⁷³ U istoj komediji Rasko na dva mjesta spominje prezime Haladić (103, 117), a Haladića, upravo Heladića, ima u Hvaru i Gdinju.⁷⁴ U »Hvarkinji« Dubrovčanin Mikleta preziva se de Giorgi aliti Jurašević, a u »Komediji od Raskota« Remeta se zove također Mikleta de Zorzi aliti Jurasović. Ovo prezime Jurasović spominje se u Gdinju.⁷⁵ U »Hvarkinji« jedno od glavnih lica je Radoje Vlah iz Tučepa u Makarskom primorju. Sama Goja u »Hvarkinji« u 4. sceni II. čina kaže, da, kad je »bila na Visu s gospodarom na kopatvu, kopaše u nas nekoliko ljudih iz Krajine, meu kimi biše niki Radoj«. ⁷⁶ Poznato nam je, da su Kraji-

⁷¹ Ljubić S., o. c., 205.

⁷² U drugoj knjizi Matice krštenih grada Hvara našli smo, da je 15. III. 1604. krštena Dobra, kći Frane Kužića i žene mu Perine, a 17. III. 1606. krštena je Dobra, kći Petra Radutovića i Jakubine. Nadalje je krštena 26. I. 1595. Margarita, kći Petra Kukuljića i žene mu Dobre; 4. I. 1598. kršten je Ivan, sin Frane Muratovića i žene mu Dobre, a kumuju neki Variscus i Goja, žena Nikole Vukašinovića; 2. XII. 1601. kršten je Florus (Cvito), sin Marjana Radišića i žene mu Dobre, a 14. X. 1628. krštena je Dominika, kći Grge Radovančića i žene mu Dobre Heladić. Zatim je spomenuta kao kuma kod krštenja 3. III. 1583. Dobra, žena pok. Vicka Biundovića, a 11. XI. 1603. Dobra Kapuralić. Već spomenuta Goja, žena Nikole Vukašinovića, javlja se kao kuma i prije toga 4. XI. 1588, 9. V. 1590. i 5. XII. 1596. godine. Kao kuma našli smo zabilježena 24. VII. 1587. nekog Fabricija, koji je zabilježen kao »pescharinus brixienis«.

⁷³ U istoj Matici spominje se, da je 19. III. 1634. krštena Dominika, kći Grge Duklina iz Brusja (de Villa Brusie) i žene mu Katarine, a 14. VI. 1654. Dobra (Bona sive Dobra), kći Nikole Duklina iz Brusja i žene mu Marije. Taj isti Nikola navodi se kao kum 20. VIII. 1641. godine. Još smo našli, da je 26. II. 1679. krštena Katarina, kći Luke Duklina i žene mu Katarine.

⁷⁴ Pored spomenute Dobre Heladić, žene Grge Radovančića (vidi bilj. 65), u Matici krštenih Gdinja od 1744—1834. (Drž. arhiv u Zadru) našli smo, da je 17. V. 1745. kršten Stjepan Prosper, sin Boža (Natalisa) Heladića, rečenog Viskovića, i žene mu Ružice (str. 2).

⁷⁵ U Matici umrlih Gdinja od 1745—1835, koja se nalazi u jednoj knjizi sa spomenutom Maticom krštenih (vidi bilj. 67), upisana je smrt 24. VIII. 1749. Katarine, žene Jure Jurasovića (str. 3).

⁷⁶ Navedeno prema trogirskom rukopisu »Komedije od Bogdana«, gdje je tekst ispravniji (uporedi »Gradja« VIII, 267).

njani, t. j. ljudi iz Makarskog primorja u Benetovićevo doba dosta često dolazili na Hvar, pa su se tamo i naseljivali.⁷⁷ U »Komediji od Raskota« spominje se i pop Don Jadrija. Jedinj pop u to vrijeme s tim imenom bio je Don Andrija Brtučević (Andreas Bertuccius), za kojega smo našli, da se spominje u drugoj knjizi Matice krštenih grada Hvara od 1. X. 1615. do 22. III. 1618. kao hvarski kanonik.

Nije slučajno, a to je za pitanje autorstva vrlo važno, što po riječima Fanceva »među govornicima 'Komedije od Raskota' ima lica, ili se ona bar spominju, koja poznajemo iz Benetovićeve komedije 'Hvarkinja'«. To bi nam ujedno poslužilo i kao »dokaz, da je i 'Komedija od Raskota' nastala otprilike u istom periodu hrvatske drame, kada je nastala i komedija 'Hvarkinja'«. ⁷⁸ Tako je Fancev iznio nekoliko lica, koja se »u obim komedijama po imenu i po porijeklu podudaraju«, kao na pr. Bogdan i Goja, zatim spomenuti Remeta u »Komediji od Raskota«, koji se zove Mikleta de Zorzi aliti Jurasović kao i Dubrovčanin Mikleta de Giorgi aliti Jurašević u »Hvarkinji«, dok Radoje iz »Hvarkinje« nosi prezime Blitvenović, slično Duklinu u »Komediji od Raskota«, koji se zove Blitnić.⁷⁹

Prije nego što iznesemo još nekoliko sličnih elemenata iz obiju komedija, zadržat ćemo se na dvjema licima, naime Bogdanu i Goji. U »Hvarkinji« Bogdan Vantasanić ili Vantazanović, kako se preziva u rukopisu »Komedije od Bogdana«, a isto tako i Goja Plamnjeni su iz Gdinja, dok su u »Komediji od Raskota« iz Poljica. U prvoj se komediji Goja udaje za Bogdana, dok je u drugoj komediji, kao što je zapazio i Fancev,⁸⁰ njena ličnost nejasna, unesena u našu komediju, valjda omaškom, kada je naš autor preuzeo iz Beolcove komedije »La Moschetta« navedenu scenu, pa je Ruzzantovu ženu Bettiju prekrstio u našu Goju, premda se iz teksta komedije vidi, da je Rasko neoženjen i zaljubljen u Cvitu, a na kraju uzima Duklinovu sestru za ženu. Bogdan je u objema komedijama predstavljen kao udovac. U »Hvarkinji« on u 2. sceni V. čina u razgovoru s Izabelom kaže, kada mu ona saopćava, da joj je tobože majka bolesna, da »nigda biše mojoj pokojnici tako« (302), a u »Komediji od Raskota« u 6. sceni I. čina govori Raskotu, kako ga je »vazda ljubil koliko jesam moju pokojnicu« (106).

Benetović u komedije upleće pojedine elemente iz života i običaja Plamnjana, koje je, kako se čini, sam skupljao i bilježio. U »Hvarkinji« na pr. voli da navodi narodne uzrečice i poslovice,⁸¹ koje nalazimo i u »Komediji od Raskota«, kao što su: Kad ovca ni mlikata, da ne valja (101); nesrića je velika, a vrag tanjahan (106); veće krat jedan lotar pogubi najvećega junaka; bolje je život lotru bez kosti neg junaku

⁷⁷ U drugoj knjizi Matice krštenih grada Hvara našli smo, da je 11. II. 1590. kršten Ivan, sin Stjepana iz Krajine (de Crayna) i žene mu Katarine; 31. V. 1592. Dominika, kći Nikole Dušnjana iz Krajine i žene mu Vincencije, a 1. I. 1594. Margarita, kći Grge Androševića iz Krajine i žene mu Dobre.

⁷⁸ Godišnjak Sveučilišta, 143.

⁷⁹ Ibid., 143—144.

⁸⁰ Ibid., 145, nota 9.

⁸¹ Nastavni vjesnik XXIV, 93.

umrit (106); jedna je zemlja na dobru težaku (120); ko se za jubav ženi, žive tužan po sve dni (122) i t. d., a isto tako i u farsu »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah«: Rabotaš kako pas (153): oči istrišćene nosi kako na pol munjen; gleda kako stara sova (156). U komedijama se spominju i bugarštrice. U »Hvarkinji« Bogdan u 10. sceni IV. čina kaže Dubrovčaninu Mikletu, da će »reć bugarštricu od Petra Rešetine« (293), a u »Komediji od Raskota« Rasko znade, koji su »junaci od stari bugarščić«, pa u 2. sceni II. čina navodi »Janka vojvodu« i »Novaka Bedeliju« i htio bi, da se i od njegova junaštva »bugarščića iznese« (108). U komedijama se iznose i »bapski poslovi«, kao što su vraćanje, liječenje i t. d., pa se neke čuvene babe s Plama spominju i po imenu. Tako se u »Hvarkinji« Bogdan sjeća neke pokojne Stoje Liguškove, koja bi bolesnike nakadila »na stare postoline i na pećine« (302), dok u »Komediji od Raskota« Rasko spominje vraćare »Haladića i Maru Milučića« (117), a u farsu »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah« prema riječima Raskota bile su pozvane na porodaj Vele Glave »nika Klepusa iz Plaže, nika babica, nika Spartarovića i nika Ročića i što ja znam kolike druge« (155).

Iz svega, što smo naprijed naveli, jasno se vidi povezanost »Hvarkinje« ili »Komedije od Bagdana« s »Komedijom od Raskota« i s farсом »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah«. To nam daje nesumnjivu potvrdu, da obje komedije, kao i farsa, potječu od istog autora, koji je kao glavne nosioce radnje u svojim komedijama uzeo Plamnjanu ili Plamuse, uplećući u radnje komedije pojedine elemente iz njihova života i običaja. Uz to još i vremensko podudaranje postanka »Komedije od Raskota« s »Hvarkinjom«, o čemu je već bilo govora, nesumnjivo ukazuje na to, da je orguljaš i slikar Martin Benetović, autor »Hvarkinje« ili »Komedije od Bagdana«, i autor »Komedije od Raskota« i farse »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah meu Bojdanom i Raskotom lovčarom vrhu Brušanih«.

Na kraju potrebno je istaknuti, da je Martin Benetović u svojim komedijama nastojao dati i ponešto svoga originalnoga. Ipak mu je za »Komediju od Raskota« i farsu »Prigovaranje pod Kresisćen u Plamah« glavnim izvorom i uzorom bio Angelo Beolco, kojega se dah osjeća i u samoj »Hvarkinji«, premda u ovoj ima motiva, koji se nalaze i u drugim talijanskim komedijama, kao na pr. prizor, kada Bogdan nosi u vreći Dubrovčanina Mikletu, slično kao što Fessenio nosi u kovčegu Calandra u komediji »La Calandra« Bernarda Dovizi da Bibbiena (1470—1520),⁸² ili pak prizor advokata Nikole pred zaključanom kućom, koji nas podsjeća na prizor starog muža u Calmovoju komediji »La Rodiana«, kojega žena Felicita ostavlja izvan kuće zaključavši mu pred nosom vrata.⁸³

⁸² Flamini F., *Il Cinquecento*, Milano 1911, 274. — Strukel I., *Komedija u talijanskoj književnosti*, Program gimnazije u Kotoru za šk. god. 1884—85, Zadar 1885, 18.

⁸³ Sanesi I., o. c., 423. — Flamini F., o. c., 307.

R é s u m é

QUELQUES NOTES SUR MARTIN BENETOVIĆ ET SON ACTIVITÉ

Sur Martin Benetović, écrivain originaire de Hvar qui, probablement par une faute du copiste de sa comédie »Hvarkinja«, a été appelé Benetević, on savait très peu de choses. On n'a pu accepter comme certain que le fait qu'il est l'auteur de la comédie »Hvarkinja« ou, comme on l'intitule dans une version trouvée depuis peu à Trogir »Komedija od Bogdana«. On savait en outre qu'il était joueur d'orgue et qu'en 1598 et 1600 il fut élu par le chapitre de Hvar organiste de la cathédrale de cette ville.

Les registres de la ville de Hvar nous apprennent que Benetović, appelé Benetti et de Benedictis, était un personnage bien connu et qu'entre 1581 et 1606, il figurait plusieurs fois comme parain de baptême, de même que son père Benedikt, »medicus« ou »fiscus« de Hvar, et son frère Ivan. Dans ces registres on trouve également que Benetović était aussi »corrario pretor huius civitatis« encore en 1583 et, en plus, qu'il avait un fils naturel (avec Katarina Grgić), qui reçut au baptême, le 4 juillet 1596, le nom de Slaven.

Par ailleurs, on sait aujourd'hui que Benetović recevait des offres de la part du Français Jules de Coreis, qui voulait l'engager à travailler pour le duc de Nevers lors de la visite de celui-ci à Venise en 1603. Mais Benetović, loin d'accepter ces offres, dénonça cette affaire au commandant de la flotte vénitienne de l'Adriatique Bernardo Venier lequel à son tour en informa le gouvernement de la République, qui suivait attentivement les agissements des agents étrangers dans ces parages.

Petar Kolendić a mentionné, d'une manière incidente, que Benetović était paraît-il, aussi peintre (cf. Zbornik radova SAN XVII, Belgrade 1952). Et en effet, dans le chœur de l'église franciscaine de Hvar, il y a six tableaux représentant la passion de Jésus-Christ, signés Martinus de Benedictis et portant la date de 1599, année où il avait vraisemblablement terminé ces travaux. L'organiste et auteur de comédies Martin Benetović était par conséquent aussi peintre.

Dans l'Annuaire de l'Université de Zagreb (1929) et dans Građa (Matériaux pour servir à l'histoire de la littérature croate), livre XI (1932), Franjo Fancev a émis l'hypothèse que Martin Benetović pourrait être aussi l'auteur de la comédie intitulée »Komedija od Raskota« et de la farce »Prigovaranje pod Kresišćen u Plamah meu Bojdanom i Raskotom lovčarom vrhu Brušanih«. Cette opinion est motivée par des preuves puisées dans le texte de ces deux pièces ainsi que dans celui de la comédie »Hvarkinja«, appelée également »Komedija od Bogdana«. D'après Fancev, ces preuves seraient constituées par la ressemblance des noms de personnes, par les types comiques que l'auteur avait trouvés parmi les »Plamjani«, par l'emploi fréquent de proverbes et locutions populaires ainsi que par quelques traits concernant la vie du peuple de l'île de Hvar.

En publiant le texte de »Komedija od Raskota«, Fancev a souligné que Benetović s'est servi de la comédie »La Fiorina« et »La Moschetta« d'Angelo Beolco dit Ruzzante (1502—1542). Cependant, pour »Komedija od Raskota«, dont l'action se passe dans la localité de Poljica dans l'île de Hvar (et non à Jelsa comme Fancev l'avait cru), Benetović s'est servi également de »Dialogo facetissimo et ridiculosissimo di Ruzzante« du même Beolco. Mais si Beolco était sa principale source et son modèle, Benetović tâchait aussi d'y mettre quelque chose du sien. C'est pour cela que dans »Komedija od Raskota« il n'a pas suivi l'original italien à la lettre, tandis que certaines scènes de »Hvarkinja« ou »Komedija od Bogdana« nous rappellent quelques scènes similaires de la comédie »La Calandra« de Bernardino Dovizi da Bibbiena (1470—1521) et de »La Rodiana« d'Andrea Calmo (1510—1571).